

SÛFÎ KİŞİLİK PSİKOLOJİSİ

Melâmîler Örneđi

Doç. Dr. İbrahim Gürses

HECE

inceleme

Prof. Dr. İbrahim Gürses: Bilecik'te doğdu. İlkokulu Yenişehir'de, Ortaöğrenimini Bilecik'te tamamladı. Bursa U.Ü. İlahiyat Fakültesini bitirdi. Yüksek Lisansını ve Doktorasını mezun olduğu fakültede tamamladı ve aynı fakültede Araştırma Görevlisi oldu. Türkmenistan Magtunkulu Devlet Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak çalıştı. Halen Bursa U.Ü. İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak çalışmakta olan yazarın *Kölelik ve Özgürlük Arasında Din, Dindarlık ve Kişilik* adlı kitaplarının yanında çeşitli dergilerde yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır.

SÛFÎ KİŞİLİK PSİKOLOJİSİ

Melâmîler Örneđi

Prof. Dr. İbrahim Gürses

Hece Yayınları: 543

İnceleme

©Hece Yayınları

Birinci Basım: Eylül 2019

İkinci Baskı: Mart 2020

Kapak Tasarımı

www.sarakusta.com.tr

Teknik Hazırlık

www.hece.com.tr

ISBN: 978-605-7547-30-9

Baskı

www.emsalmatbaa.com.tr

HECE Basın Yayın Reklamcılık San. Tic. Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 39/1-2 Kızılay-Çankaya/Ankara

T: (0 312) 419 69 13 F: (0 312) 419 69 14

e-posta: hece@hece.com.tr

Sertifika No: 17672

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR / 7

ÖN SÖZ / 9

GİRİŞ: / 13

BİRİNCİ BÖLÜM

Tasavvufa ve Sûfiye Dair / 21

Sûfilere Göre Sûfi Kimdir?: / 23

Melâmiyye ya da Melâmetiyye / 27

Melâmilîğin Evreleri / 29

İlk Dönem Melâmilîği / 30

İkinci Devre Melâmilîği / 31

Üçüncü Devre Melâmilîği / 32

Melâmilîğe Küçük Bir Eleştiri / 34

Müslüman Psikologlara Göre İnsan Kişiliğinde Yer Alan Güçler / 36

Akıll / 37

Kalp / 38

Nefs / 40

Sûfi Psikolojisi: Bilinç ve Benlik Dönüşümü ve Yeni Kişilik Yapılanması / 46

Bir “Sûfi Kişilik Psikolojisine” Doğru / 55

Melâmilerin Kişilik Özellikleri / 69

İKİNCİ BÖLÜM

Çağdaş Bazı Kişilik Yapıları ile Melâmî Kişilik Yapısının Karşılaştırılması / 79

Büyükleme Kişilikler / 79

Narsistler / 79

Narsist Bitiren Topraklar / 87

Aile / 87

Narsisizm Bulaştırıcılar / 90

Nevrotikler /	92
Şöhret Arayışı /	93
Hak Talepleri ve İddia /	96
Nevrotik Gurur ve Kibir /	99
Büyüklenmeci Kişiliğe Karşı Melâmî Kişilik /	102
Mütevâzı Kişilik /	115
Psikolojik Sağlamlık ve Melâmiyye /	119

SONUÇ / 125

SON SÖZ / 133

BİBLİYOGRAFYA / 155

TEŞEKKÜR

Bu naçiz eserin meydana gelmesinde birçok kişinin değerli katkıları bulunmaktadır. Öncelikle, melâmî kişilik üzerine çalışma yapmam konusunda hocam Prof. Dr. Hayati Hökekleli cesaretlendirdi. Sadece cesaretlendirmede, yazdıklarımı titizlikle okudu, yol gösterdi. Prof. Dr. Abdurrezzak Tek ve Prof. Dr. Salih Çift kütüphanelerini açtılar; Prof. Dr. Bilal Kemikli Ali Baba ile yaptığım mülakatı okudu ve düzeltmeler yaptı. Tasavvuf ve sûfiye dair ne yazmışsam Prof. Dr. Mustafa Kara'nın süzgecinden geçti; yazdıklarımı hassasiyetle okudu. Sadece yazdıklarımı değil kalbimi de okudu, yoluma ışık oldu.

Burada bir hususu itiraf etmek isterim: Yazdıklarımı hâlâ kurşun kalemle yazıyorum. Bunları bilgisayar ortamına Arş. Gör. Esra İrk aktardı. Bu çalışkan doktora öğrencimizin Din Psikolojisi sahasında adının sıkça duyulacağına inancımız tamdır.

Kendisinin de dediği gibi her sözün, her eylemin, her niyetin ve düşüncenin bir ön sözü bir de son sözü vardır. Bu eserin ön sözünü, öğrenciliğimden beri kalbinin ve aklının nuruyla yoluma rehber olan şair Erdal Çakır söyledi. Adını andığım bu muhterem insanların şükran ve minnettarlık duygularımı kabul

buyurmalarını istirham ederim.

Keza eserin son sözünü ise Ali Ulvi Saykal Efendi söyledi. Melâmet hakkında yazan, konuşan çok ama yaşayan az. O nadir insanlardan biri, sevenlerinin hitabıyla Ali Baba. Melâmî yaşantıyı kucağında bebek taşır gibi zarafet ve incelikle taşıyor. Melâmiyenin kurucu piri Hamdûn Kassâr nasıl yaşamış ise öyle yaşıyor. Ali Baba benliğini Allah'a adanmış gerçek bir melâmî. Onunla melâmiyye hakkında ilk mülakatı gerçekleştirmek bana nasip oldu ve bu söyleşiyi eserimizin sonunda son söz olarak yayımladık. İşte bu sebeple, bu naçiz eserimi Ali Ulvi Saykal Efendiye ithaf ediyorum.

ÖN SÖZ

Her ön sözün, kendinden sonra gelen asıl metni işaretlemekle memur olduğu açıktır. Esasında akıp giden hayatın içinde yer alan her sözün, her eylemin, her niyetin ve düşüncenin bir ön sözü bir de son sözü vardır. Adına hayat dediğimiz düzeneği oluşturan belirleyiciler ağının muhtevasındaki tekabülîyetlerin insicamı veya insicamsızlığı değil midir hayat hakkındaki yargılarımızın çatısını kuran. Âdeta bir süreksizlik haliyle malûl olan ve bize hep borçlu olduğunu varsaydığımız bu dünya nasıl bir 'ben'e sahip olmalıdır ki yere göğe koyamadığımız benimizi taşımaya muktedir olsun. Bırakalım dünyayı, fitratındaki her bozulmanın bir 'inşa'yı, her inşanın da bir inkıraz ve ifsadı işaretlediği bu âlemin, insana vereceği ne kadar neyi vardır? Sözgelimi, benimizi koruma noktasında bile yeter özelliklere sahip midir?

İnsan, yaratılmışlar içinde, hakikat denizinin idraki, hakikat tecellilerinin de tecelligâhı olma vasfını hakkıyla yüklenebilecek donatılarla tahkim edilmiş mümtaz varlık mevkiindedir. Bu meyanda insan 'ben'i de âlemin ağırlık merkezini teşkil etmektedir. Çünkü o halifedir. Nitekim bu halife, Âdem zatıyla ('ben'i de diyebiliriz) yerleştirildiği cennetten beşer sıfatıyla kovulmuş, bu dünyaya intikal eden yolculuğunun kemal nok-

tasında Muhammed olmuştur. Derûnî bir projeksiyonla, yerleştirildiğimiz mekânın da (cennetin) halife âdemin ağırlığını taşıyabilecek bir kudrete malik olmadığını söyleyebiliriz. Zira Kur'an-ı Kerim'in ifade ettiği üzere dünya hayatını mutmain bir yeterlilikle ikmal eden nefislerin mükâfatlandırılacağı cennette İblis olmayacaktır.

Yeri gelmişken soralım o halde:

İnsan neyin ön sözü, neyin son sözüdür veya neye ön söz, neye son sözdür?

Tek cümlede verdiğimiz ama mahiyet olarak birbirinden tamamıyla farklı iki cevabı karnında taşıyan bu soruya ilişkin akıl padişahının düşeceği ilk not, insanın, kendisinin ne ön sözü ne de son sözü olabileceğidir. Konuyu mebd'e ve meâd noktasına çekerek müzakere edecek olursak, kendisine son söz teşkil edecek bir metnin yazımında, hadiselerin vukua gelişinde istisnai bir biçimde aldığı rolün metnin kaynakçasına keyfiyet belirleyici bir ehemmiyette kaydedileceğidir. Ancak ontolojinin bize sufle ettiği ve kutsal metinlerle de teyit edilen hakikat, yegâne Mübdi' ve Muîd'in Allah olduğudur.

Neyin ön sözüdür insan? 'OL' hitabının tazammun ettiği kitabın ön sözüdür. Neyin son sözüdür? "Yalnız celâl ve ikram sahibi Rabbinin yüzü (zatı) bâki kalacaktır". Kur'an ayetinin tahakkuk edeceği anın bir adım öncesinde tamamlanmış olan ilahi hükmün. Neye ön söz ve son söz olduğumuza gelince, insan takdir edilmiş bir çerçevede âlemin hem ön sözü hem de son sözüdür.

Akademik müktesebatından ve alan vukufiyetinden emin olduğumuz, her vesileyle bilgi ve tecrübesinden istifade etmeye çalıştığımız değerli bilim adamı Doç. Dr. İbrahim Gürses'in *Sûfi Kişilik Psikolojisi* adlı eserini okurken, gerek yukarıda belirtmeye çalıştığımız referanslarla ve gerekse eserin mihverini teşkil eden hususlarla eşleşmeyen bir şimdiki zaman gerçeğinin neresinden tutabileceğimizle alakalı zor ve karmaşık bir durum-

la karşı karşıya olduğumuzu gördük. Söz konusu durumla ilgili olarak ithamkâr ve önyargılı davranmayıp anlamaya çalışan, normatif bakmayıp açıklamaya çalışan bir idrakin, yüz yüze olduğu vakıalar bütününe, olan-olması gereken aksında nerede ve nasıl bir izah noktası bulabileceği gerçekten oldukça müşkil bir mesele olarak durmaktadır.

İbrahim Gürses bu çalışmasıyla, öncelikle, Türkiye’de bakir bir alanın varlığına dikkat çekmiş olmaktadır. Sufi kişilik marjinal bir kişilik midir? Şöyle de sorabiliriz, bilindik anlamıyla dergâh, tekke, zâviye gibi mekânlarla çevrili bir getto kişilik midir? Üstünü biraz kazıdığımızda tasavvuf kültürünün kılcal-larına kadar nüfuz ettiği bir ‘sosyal ben’ den artık çok gerilerde kalmış, tabir yerindeyse nostaljik bir tasavvur ve arketip olarak mı söz edeceğiz?

Ne oldu da böyle oldu sorusu bu yazının konusu değil elbette. Eser okunduğunda görülecektir ki, meselenin, paradoksal biçimde sunulan ve bizi bir mukayeseler zeminine çeken işleniş şekli, çalışmanın amacı bu olmasa da, ne oldu da böyle oldu sorusunu zımnen cevaplamaktadır.

Küresel ölçekte yaşanan hayat, gelinen nokta itibarıyla insanı tek tip, tek kimlik, tek kişilik anaförüne doğru sürüklemektedir. Başka ile kendi kavramları sanki özleri bakımından yer değiştirmiş ve kişilik alt üst edilmiştir/edilmektedir.

İbrahim Gürses’in, kitabı boyunca gayet isabetle yaptığı tespitler, bize şu gerçeği acı bir şekilde itiraf ettirmektedir: Çağımız kişiliği, maruz kaldığı uyaranlar ve saiklerle ‘ben’i patlatılmış bir kişiliktir. Ortaya dökülen ‘ben’liğin çeşitli aygıt ve yöntemlerle bir araya getirilme ameliyesinden de yığma bir kimlik veya kimlikler meydana gelmiştir. Pekâlâ bizi hangi üst şuur toplamaktadır ya da toparlamaktadır?

Sûfi kişiliğin solgun bir deniz feneri gibi çok uzaklardan göz kırptığı kişiliklerimiz, karşı konulamaz dip akıntılarıyla bir noktaya doğru yığılırken, sûfi kişiliğe dudaklarımızda beliren acı bir

tebessüm veya omuz hizasına kadar kaldırabildiğimiz ellerimizle havaya çizdiğimiz elveda burkuntusuyla mı karşılık vermektedir? Bu hakikaten trajiktir. İnsafsızca gerçekleştirilen (gerçekleştirdiğimiz de diyebiliriz) kişilik transplantasyonlarının amorf bir kişiliği, dibine çökmüş bir nefsi, azdırılmış bir ‘ben’i modern heykeller olarak hayatımıza dikmesi bir yana, bir zaman sonra korkulur ki bunların bile aranır hale gelmesi ihtimali vardır.

Kitapta günümüzün saklanamaz marazî kişilik tezahürlerinden olan şöhret tutkusuna, narsistik ve mütekebbir kişiliğe ayrılan bölümler ayrı bir dikkat ve hassasiyeti hak eder niteliktedir. Örneğin: “*Başkaları tarafından bilinme tutkusu, şöhret arayışı bütün büyüklenmeci kişiliklerin başat özelliğidir ve doymak bilmez bir tabiata sahiptir*” tespiti dahi, bugün kişilik bozulmasına neden olan faktörlerin ne kadar iç içe geçtiğinin açık bir göstergesidir. İyi de bu ve benzer kişilik hastalıklarının rehabilitasyonunda önerebileceğimiz sûfi kişilik, kendisini önerimize cevap verecek bir safiyette muhafaza etmekte midir?

Bu sorunun karşılanması babında, kitabın sonunda yer alan Ali Ulvi Baba ile yapılan söyleşide doyurucu pasajlar bulunabilir.

Doç. Dr. İbrahim Gürses, dostluğuna mazhar olmakla yakından tanıştığı olduğumuz velûd zihni, mesleğine olan saygısı, alanına hâkimiyeti ile bugüne değin yaptığı çalışmalar ve bu çalışmasında olduğu gibi daha birçok başarılı çalışmaya imza atması, üzerine vecibe olan çok kıymetli bir akademisyen ve bilim adamıdır.

İstifademize sunduğu bu eseri sebebiyle kendisine teşekkür borcumuz vardır.

Hamd Allah’adır, kemal sıfatlar Allah’tadır, başarı Allah’tandır.

Erdal Çakır

GİRİŞ:

Kur'an, teb'asına "ben sizin Yüce Rabbinizim" (Nazi'at 79/24) diyen firavunlardan, kendini beğenip böbürlenendenlerden, başı göklerde, burnu havada gezenlerden (Hadîd 57/23; Âraf 7/146), büyüklük taslayıp kendinden son derece memnun olanlardan (Nahl 16/23; Mü'min 40/75), göğsü kibirle şişip inenlerden (Müddessir 75/23) bahseder. Bu kişilik özelliklerinin nasıl bozucu, yok edici bir tabiata sahip olduğundan ve kişinin bütünüyle insan olmasını nasıl engellediğinden bahseder. Peki ama dinlerin, kutsal kitapların, ilmin, gelenek ve ahlakın onca uyarısına ve azarlayıcı tavrına rağmen insanlar nasıl olmaktadır da zayıflığını, güçsüzlüğünü ve aciziyetini fark edemeyip kendilerini Tanrı gibi görebilmektedirler? Aslına bakılırsa kendi Tanrılığını ilan etmek tanrıtanımazlığın da ötesinde bir şeydir ve bunun için çok büyük bir kibir gerekir. Bu insanlar yalnızca Allah'a mahsus olan ululuk, şanı yüce olma ve övülme ayrıcalığını, âdeta onun elinden almış ve onun yerine geçmiş gibidir. Bunun arkasında yatmakta olan ve insanları küçük tanrıçıklar haline getiren güç, özellikle kibirdir. Bütün dinler tarafından kovulan, dolayısıyla da şeytanın en çok sevdiği günahtır kibir. Günümüzde ise "öz güven veya öz saygı" (self-esteem) nar-

sisizm kavramı ile tanınır ve bilinir olmuş, büyüklenmeci ve kendine hayran kendilikler alabildiğince yaygın hale gelmiştir. Neredeyse bütün ana babalar ve öğretmenler öz güvenli çocuk yetiştirme adına çocuklara siz aslında mükemmelsiniz mesajını empoze ediyor. Mükemmel olduklarına göre çaba sarf etmeden başarıyı, güzellik ve eşsizliği hak etmiş olmaları gerekir. Bu nedenle çevremizde kibir, kendine hayranlık, gösterişçilik, başkalarına hava atma, büyüklenme ve minnetsizlik kol geziyor. Tevazu ise günümüz insanının gözünde bir değer olma vasfını çoktan kaybetmiş, aptallık ve zavallılıkla eşdeğer hâle gelmiş görünüyor. Çoğu zaman öz güven maskesi altında gelişen kibir, kendini beğenme, kendini mutlak ve üstün görme gibi tutum ve eğilimler alçak gönüllülük erdemine sahip kişilerin ortaldan çekilmesine yol açıyor ve meydan arz üzerinde kibirle yürüyen yarı tanrıçıklara kalıyor.

Peki ama nasıl olmuştur da insanlık bu hallere düşebilmiştir? Elbette bu çok elemanlı, çok faktörlü sorunlar yumağıdır ve tek bir cevabı yoktur. Fakat günümüzü “narsistler çağı” haline getiren pozitivism, ampirizm, sekülerizm, Darwinizm, Marksizm, Freudizm, Neopsikanalizm vs. asıl sorumlular olarak gösterilebilir. Bu akımların kurucu babalarının neredeyse hepsi din konusuyla ilgilenmiş dinsiz veya din karşıtı insanlardı. Akıllarınca rakip olarak gördükleri tanrıyı yendiklerine veya yeryüzünden kovduklarına inanıyorlar, ilâhî mesajı, o mesajın kendisine indiği peygamberi küçümsüyor, bilimi ve aklı yüceltmiyorlardı. Akla toz kondurmuyor âdeta ona tapıyorlardı.

Çocuklarını lise tahsili için Londra'ya gönderen bir arkadaşım onlardaki inanç krizlerini görünce benden çocuklarıyla konuşmamı rica etti. Çocuklar Allah'a inanmıyorlar, inanmadıkları gibi bana ve inananlara da küçümsemeci bakıyorlardı. Biraz da felsefenin dilini ve argümanlarını kullanarak “iyi ama tanrı yoksa *var olan olarak var olan her bir var* nasıl var oldu?”, var olanı kim var etti diye sorduğumda “bilim ve akıl” cevabı-

nı verdiler. “Benim ürettiğim bilim beni nasıl var kılabilir ki” dediğimde “akıl” dediler. Ama bilim ve akıl bize aklın kökeni ve mahiyeti hakkında bilgi veremiyor, akıl kendisi bilinmeye muhtaç; her şeyi bilmekte kullandığım aklım kendisi bilinmeye muhtaç ise bildiğimi nereden bileceğim? İşte bu yüzden Allah, Peygamber ve Kutsal Kitaplar zorunludur dediğimde masayı terk etmişlerdi. Bütün bunları Londra’da lisede öğrenmişlerdi ve ayrılırken “onları akıl ve bilim var ettiği için İngiltere ileride, Türkiye geride” ifadesini gururla söylemişlerdi.

İnsanın en büyük ruhsal hazinelerinden biri de “yaratılmışlık duygusu” dur. Yaratılmış olduğumuz, bilginin ve hikmetin kaynağının Allah olduğu unutulduğunda, insan kendine veya kendi ürettiklerine tapar hale gelebiliyor. Modern popüler kültür, sosyal medya, spor, müzik, moda, siyaset ve hatta bilim var gücüyle yaratılmış olduğumuz duygusunu unutturmaya çalışıyor. Yaratılmış olduğumuz düşüncesi ve ilâhi vahiy düşüncesi ortadan kalkınca kibir, gurur, kendini beğenme, böbürlenme, hırs, haset, şehvet ve şöhrat arayışı durdurulamaz hale geliyor. İnsan çoğalıyor ama insanlık azalıyor, ahlaksızlık ahlak haline gelebiliyor.

İnsan “yaratılmış” olduğunu unutunca ölümlü olduğunu da unutup. Ölümü, olabildiğince maskeliyor ve şuur alanının dışına itiyor; sanki sihirli güçleri varmış veya ölüme karşı şerbetliymiş de ölmeyecekmiş gibi düşünebiliyor. Yaratılmışlığını unutunca sahip olduğu her bir şeyin kendisine Yaratıcı tarafından verildiğini unutup ve geriye böbürlenmiş bir benlik kalıyor. Ölümlü olduğumuz düşüncesi idrak alanından kovulunca dünyanın ve insanın faniliğini hatırlatan her bir şey siliniyor ve geriye kibirlenmiş kupkuru bir kendilik kalıyor.

Biz aslında ölmek için doğan ve hiç ölmek için ölen varlıklarız. Ölümün kişiliği yapılandırıcı, terbiye edici ve onarıcı imkânlarından mahrum kalan birey kibrin esiri olabiliyor. İşte bu sebeptendir ki hem din hem tasavvuf ölümü sık düşün-